

ETICKÁ VÝCHOVA NA PRVOM STUPNI ZÁKLADNEJ ŠKOLY

Eva Ivanová

Úvod

Dieťa sa už od svojho príchodu na svet začína učiť. Či už vedome, alebo nevedome. V prvej etape života je to najmä rodina, kde získava prvé skúsenosti, návyky, poznatky. Po vstupe do školy sa učenie stáva súčasťou detskej existencie a škola sa stáva inštitúciou, kde to všetko prebieha. Škola je teda jedinečným priestorom aj na realizáciu výchovy k prosociálnosti, ktorá sa u nás uplatňuje prostredníctvom etickej výchovy.

Etická výchova ako výchovno-vzdelávací predmet a dnes už organická súčasť edukačného systému školy sa politickým rozhodnutím v školskom roku 1993/94 stala povinne voliteľným predmetom od 5. roč. ZŠ a v prvých dvoch ročníkoch SŠ. Od 1. septembra 1998 sa prosociálna výchova dostáva i do výchovného programu materských škôl ako samostatná výchovná zložka, čím na 1. stupni ZŠ vzniklo určité vákuum, ktoré vyplynulo z narušenia kontinuity výchovy k prosociálnosti (ETV) medzi MŠ a 5. ročníkom ZŠ. Preto sme uvítali skutočnosť, že školský rok 2004/2005 priniesol do vyučovania na 1. stupni ZŠ novinku – etickú výchovu ako povinne voliteľný predmet. Výchova k prosociálnosti teraz tvorí ucelený kruh, ktorý zahŕňa vekové kategórie – od materských škôl až po stredné školy. Dá sa tiež aplikovať aj na výchovu dospelých.

Tento krok má dôvody na radosť na jednej strane a obavy na strane druhej.

Dôvody na radosť:

- Deťom pribudol nový, výnimočný predmet, v ktorom sa budú učiť žiť, spolupracovať, čo nie je málo.
- Etická výchova je predmet, ktorého objektom je každý jednotlivec a vzťahy medzi nimi, teda etická výchova je o nich (o deťoch), o niečom, s čím sa denne stretávajú, vyrovnávajú, čo im prináša radosť i trápenie.
- Tento náročný predmet je zároveň príležitosťou pre učiteľov, aby prehodnotili svoju motiváciu, oživil si svoje postoje a naučili sa ich explicitne vyjadrovať vo forme priameho pôsobenia na žiakov.
- Skúsenosť zo vzájomného objavovania dobra v sebe i okolo seba, jeho rozmnožovanie i odovzdávanie je prínosom pre všetkých zúčastnených – žiakov, rodičov, učiteľov.
- Vytvára sa priestor a najmä čas na situácie, v ktorých sa učíme riešiť problémy, nezrovnalosti, konflikty.

Dôvody na obavy:

- Rýchle zavedenie etickej výchovy neumožňuje dostatočnú prípravu učiteľov, čo môže spôsobiť, že etická výchova nebude správne prijatá, poznaná a odovzdávaná.
- Povinnosť voliť si predmet v alternácii s náboženskou výchovou vzbudzuje zdanlivý dojem ich rozdelenia či vzájomnej opozície, a s tým nemožno súhlasiť.
- Organizačná obťažnosť realizácie výučby predmetu môže viesť k následnej predčasnej rezignácii („nedá sa to“).
- Vnášanie rôznych alternatívnych systémov do etickej výchovy, resp. vsúvanie obsahu, ktorý sa do iných predmetov nevmetší (hoci je zaujímavý a nesie v sebe priame etické súvislosti), môže deformovať špecifické ciele etickej výchovy.¹

Etická výchova na 1. stupni ZŠ - charakteristika

Výchova k prosociálnosti je systém výchovných metodických postupov a krokov usporiadaných do programu, ktoré rozvíjajú morálne postoje a praktické morálne činy a správanie.² To znamená, že ťažiskom programu je rozvoj sociálnych zručností. Tie sa vzhľadom na etické ciele postupne stávajú cnosťami, čiže trvalými dispozíciami správať sa eticky, pozitívne. Môžeme teda povedať, že etická výchova ako výchova k prosociálnosti sa odráža v morálnych postojoch a v regulácii správania žiakov. Realizuje sa cez štyri základné zložky:

1. Výchovný cieľ.
2. Obsah (výchovný program, ktorý sa premieta do jednotlivých tém v osnovách).
3. Výchovný štýl (vzťah, prístup k žiakovi)
4. Výchovné metódy.

Jednotlivé zložky na tomto mieste nebudeme podrobnejšie uvádzať, ich bližšiu špecifikáciu ponúkajú učebné osnovy.

Etická výchova na 1. stupni je obsahovo koncipovaná ako program výchovy k prosociálnosti. Zostavený je podľa modelu R. Roche Olivara a rozšírený o témy korešpondujúce s vývinovými osobitosťami žiakov (potvrdené skúsenosťami z nepovinného predmetu na 1. stupni). Nadväzuje na primárne skúsenosti z rodiny, kde dieťa bolo milované a chránené, ale i podriadené rodinnému spoločenstvu.

Tým, že etická výchova prezentuje morálne postoje, je otvorená vo vzťahu k iným predmetom. Je oporou tematických celkov prvouky, vlastivedy, slovenského jazyka, výtvarnej, hudobnej i telesnej výchovy. Podieľa sa tiež na rodinnej výchove,

environmentálnej výchove, výchove k tolerancii, náboženskej a rasovej znášanlivosti. Zároveň etická výchova čerpá z iných predmetov. V súčinnosti s nimi prispieva k postupnému vývinu osobnosti žiaka na zdravú, slobodnú a zodpovednú osobnosť, vedomú si svojej identity a integrity, iniciatívnu a tvorivú v širších sociálnych vzťahoch.

Obsah etickej výchovy sleduje desať základných tém zameraných na sociálne zručnosti, ktoré sú predpokladom prosociálneho správania, a vybrané aplikačné témy ako rodina, príroda a životné prostredie. V nich získané sociálne zručnosti sa prehlbujú v témach, ktoré sú obsahom etickej výchovy na 2. stupni ZŠ a na SŠ.

Do procesualnej stránky etickej výchovy patrí aj výchovný štýl. Rozumieme ním vzťah učiteľa k žiakom. Práve na 1. stupni ZŠ je správanie sa učiteľa a jeho reakcie pre dieťa mimoriadne dôležité. Účinnosť etickej výchovy značnou mierou závisí od tohto osobitého vzťahu, ktorý má byť predovšetkým dobroprajný, partnerský, priateľský, ale aj náročný a v svojich požiadavkách dôsledný. Má svoje špecifické zásady.

Proces výchovy k prosociálnosti je podmienený tiež použitím vhodných a účinných metód. Pri ich výbere je potrebné rešpektovať cieľové zameranie a špecifickosť obsahu. Vzhľadom na ne sú v popredí také metódy, ktoré podporujú socializáciu detí. Je to najmä učenie sa cez zážitok, ktoré napomáha zvnútorňovaniu potrebných sociálnych zručností. Rešpektujúc vývinové špecifiká detí mladšieho školského veku, za prioritnú metódu môžeme považovať hru. Tá vytvára vhodné prostredie aj pre ďalšie metódy a formy práce. Prirodzene, že nemôžeme zabudnúť ani na také metódy, ktoré fungujú v každej činnosti, predovšetkým v dialógu učiteľ – žiak a majú permanentný charakter. Súčasťou učenia sa cez zážitok je hodnotová reflexia, ktorá zabezpečuje porozumenie a zvnútornenie poznaných, precvičovaných a v praxi realizovaných hodnôt a noriem.

Učebné osnovy etickej výchovy pre 1. stupeň ZŠ, ako základný školský dokument, okrem stručnej charakteristiky predmetu definujú a bližšie špecifikujú jednotlivé zložky. Osnovy sú štruktúrované podľa postupných ročníkov.

Výber tematických celkov pre jednotlivé ročníky síce vychádza z vyššie spomínaného uceleného programu etickej výchovy, avšak ich prispôsobuje vekovým osobitostiam žiakov, mentálnym predpokladom a schopnostiam.

V tejto súvislosti uvádzame niekoľko poznámok k tematickým celkom v 1. ročníku, ktorý je vzhľadom na postupné zavádzanie etickej výchovy v tomto školskom roku aktuálny.

Prvý tematický celok **Postoje a zručnosti medziľudských vzťahov** má v prvom pláne vytváranie spoločenstva podľa zásad výchovného štýlu, fungujúceho na postupne sa tvoriacich jasných a splniteľných pravidlách. Jeho ťažiskom je otvorená komunikácia.

Prostredníctvom druhého tematického celku **Prvky prosociálneho správania sa v detskom kolektíve** sa rozvíja schopnosť komunikácie s prehlbovaním úcty a uplatňovaním vzájomnej pomoci. V treťom tematickom celku s názvom **Ľudská dôstojnosť a sebaúcta** sa kladú základy uvedomovania si vlastnej hodnoty a sebaovládania. To je predpoklad pre **Pozitívne prijatie a hodnotenie iných**, čo je základom štvrtého tematického celku. Tento celok, tak ako predchádzajúce, zohľadňuje prirodzené prostredie školy, rodiny i prostredie, v ktorom sa deti denne pohybujú. Posledný tematický celok **Naša rodina** je transferom postupne osvojovaných sociálnych zručností do prostredia rodiny detí. Dôraz sa kladie na vzájomnú úctu, lásku a pomoc medzi členmi rodiny. Každý ročník má päť tematických celkov. V nasledujúcich ročníkoch sa obsah 1. ročníka cyklicky rozvíja a obohacuje sa o ďalšie sociálne zručnosti. V 2. ročníku sú to: tvorivosť, iniciatíva, vyjadrovanie citov, naša trieda – spoločenstvo detí. V treťom ročníku empatia, riešenie konfliktov – výchova k zmierlivosti, pomoc, darovanie, delenie sa a naša škola, vo štvrtom ročníku reálne a zobrazené vzory, napĺňanie obsahu Dohovoru o právach dieťaťa a náš región – vlasť. Piaty tematický celok vo všetkých ročníkoch predstavuje vždy širšiu a širšiu societu, v ktorej možno uplatňovať nadobudnuté sociálne zručnosti.

Záverečná časť učebných osnov sa orientuje na procesúalnu stránku etickej výchovy. Objasňuje a zdôrazňuje špecifické cesty, ktoré sú predpokladom úspešného naplnenia obsahu etickej výchovy a dosiahnutia jej výchovno-vzdelávacích cieľov.

Príprava učiteľov

Etická výchova je výchovno-vzdelávací predmet, osobitý svojimi cieľmi, obsahom i realizáciou. Jej kvalitné uplatnenie kladie mimoriadne požiadavky na odbornú pripravenosť učiteľa, ktorá okrem špecifických vedomostí predpokladá absolvovanie priebežného vzdelávania cez zážitok. V etickej výchove totiž nejde o to, aby žiaci získali poznatky a vedomosti o odovzdávaných hodnotách, ale aby sa naučili správať v intenciách prosociálnosti. Z toho vyplýva, že dôležitejšia ako učebnica je v tomto novom predmete osobnosť a dobrá odborná pripravenosť učiteľa, podporená kvalitnou metodickou príručkou.

V súčasnej dobe odbornú pripravenosť vyučujúcich na 1. stupni ZŠ zabezpečujú metodicko-pedagogické centrá v rámci priebežného vzdelávania v rozsahu 80 hodín. Optimálne by bolo, aby priebežné vzdelávanie etickej výchovy absolvovali v blízkej budúcnosti všetci učitelia 1. stupňa ZŠ. Rozvíjanie prosociálneho správania by sa tak mohlo stať prirodzenou súčasťou edukačného systému školy.

Resumé

Od školského roku 2004/2005 sa na 1. stupni ZŠ vyučuje etická výchova ako povinne voliteľný predmet v alternácii s náboženskou výchovou. Príspevok sa zaoberá špecifikami samotného výchovného predmetu i jeho realizáciou.

Literatúra

[1] IVANOVÁ, E. – KOPINOVÁ, Ľ.: *Etická výchova v 1. ročníku základnej školy. Metodická príručka pre učiteľov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2004.

[2] *Učebné osnovy-Etická výchova pre základné školy 1. stupeň.*

PaedDr. Eva Ivanová
Metodicko-pedagogické centrum
Tomášikova 4
820 09 Bratislava
e-mail: ivanova@metba.sk